

УДК821.0

DOI 10.24412-2413-2004-2022-2-54-63

**ТАШБЕҲОФАРИНӢ ВА
АНВОӢИ ТАШБЕҲ
ДАР ҒАЗАЛИЁТИ
НАЗИРИИ НИШОПУРӢ**

**МЕТАФОРА И ЕЁ
ВИДЫ В ГАЗЕЛЯХ
НАЗИРИ НИШОПУРИ**

**METAPHOR AND ITS
TYPES IN NAZIR
NISHOPUR'S GAZELS**

Маҳмудзода Обидҷони Бекназар, н.и.ф.,
доценти кафедраи назария ва таърихи адабиёти
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба
номи С.Айнӣ (Тоҷикистон, Душанбе)

Махмуд-заде Обидҷон Бекназар, канд. филол.
наук, доцент кафедри теорӣи и истории
литературы Таджикского государственного
педагогического университета им. С. Аини
(Таджикистан, Душанбе)

Mahmudzoda Obidjoni Beknazar, candidate of
philological sciences, lecturer of the department of
theory and history of literature of the Tajik State
Pedagogical University named after S. Aini
(Tajikistan, Dushanbe), **E-MAIL:** mirobid-26@mail.ru

Калидвожаҳо: Назирӣ, девони ғазалиёт, ташбеҳ, ташбеҳи равишан, ташбеҳи нӯшида, ташбеҳи мураккаб, ташбеҳи тамсилӣ, тамсил, ибораҳои шоирона, балогат

Хусусиятҳои ташбеҳсозӣ ва анвои ташбеҳот дар девони ғазалиёти Назирӣ Нишопурӣ мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Дар асоси таҳлили назарии санъати ташбеҳ дар андешаҳои донишмандон ва муҳаққиқони илми балогат моҳияти истилоҳии он муқаррар ва анвои он муайяну дар асоси ин таснифот шеваҳои ташбеҳсозии Назирӣ Нишопурӣ ва нақши ин санъати бадеӣ дар такмили ҷанбаҳои ҳунарии ғазалиёти шоир муқарраришудааст. Таҳлилҳои анҷомдода муқаррар намудааст, ки аксар намудҳои ташбеҳ дар эҷодиёти Назирӣ Нишопурӣ дида мешаванд. Ҳарчанд муҳаққиқон дар ашъори шоирони сабки ҳиндӣ нуфузи ташбеҳҳои нӯшида ва мураккабу дур аз зеҳно нисбат додаанд, ки боиси печидагии маъно ва сабки шеърӣ гардидааст, аммо муаллиф бар асоси таҳлили намунаҳои шеърӣ Назирӣ ва ҳунари ташбеҳсозии ӯ муқаррар кардааст, ки каломӣ ин суҳанвар аз ҷунин намудҳои ташбеҳ орист. Ташбеҳоти ӯ дар заминаи риояти шартӣ муҳими ташбеҳсозӣ эҷод шуда, баҳои такмили ҷанбаҳои ҳунарии каломӣ шоир таъсири пурфайз гузоштаанд.

Ключевые слова: Назирӣ, сборник газелей, метафора, четкая метафора, сложная метафора, сравнение, поэтическая фраза, красноречие

Рассматриваются особенности метафоры и её виды в сборнике газелей Назира Нишапура. На основе теоретического анализа искусства сравнения и размышлений ученых и исследователей риторики определяется его терминологическая сущность и определяются его виды, а на основе этой классификации используются приемы моделирования Назира Нишапури и показана роль этого искусства в совершенствовании художественных аспектов газели. Анализ показывает, что в произведениях Назира Нишапури встречаются различные виды метафоры и ее аналогий. Хотя влияние малопонятных, сложных и надуманных метафор в поэзии индийских поэтов ученые связывают со сложностью смысла и поэтического стиля, автор, основываясь на анализе поэзии Назира и искусства метафоры, доказывает, что его творчество лишено таких

описаний. Его метафоры создавались с соблюдением всех правил и оказали глубокое влияние на совершенствование художественности творчества поэта.

Key-words: Naziri, collection of gazels, metaphor, complex metaphor, comparative metaphor, simile, poetical phrase, eloquence

The article dwells on peculiarities of a metaphor and its types in Nazir Nishopuri's collection of gazels. Proceeding from the theoretical analysis of simile art and ruminations of scholars and researches of rhetorics the author determines its terminological gist and its types on the basis of this classification he uses the devices of Nazir Nishopuri modelling and the role of this art in perfection of its artistic aspects. The analysis shows that in Nazir Nishopuri's works there occur different kinds of metaphor and its analogies. Though the influence of hardly understandable, complex and far fetched metaphors in the poetry of Indian versificators scientists associate with complexity of sense and poetical style, the author, designing on the premise of the analysis concerned with Naziri's poetry and the art of metaphor, proves that his creation is bereft of this sort of descriptions. His metaphors were moulded with observance of all rules and rendered a deep sway over the perfection of the poet's belles-lettres creation.

Ташбеҳ аз чумлаи санъатҳои бадеие ба шумор меравад, ки дар адабиёти гузаштаву имрӯзи мо бештар аз дигари воситаҳои фасохатбахши калом истифода шудааст. Дар куҳантарин сарчашмаҳои балоғӣ низ роҷеъ ба ташбеҳ ва анвои он сухан рафтааст, ки дар ин миён метавон аз китобҳои «Тарҷумон-ул-балоға»-и Муҳаммад Умари Родуёнӣ, «Ҳадоиқ-ус-сеҳр», «ал-Муъҷам»-и Шамс Қайси Розӣ, «Дақиқ-уш-шеър»-и Тоҷхаловӣ, «Бадоеъ-ус-саноеъ»-и Атомаҳмуди Хусайнӣ ёдовар шуд. Дар марҳилаи нави таърихи ташаккули илми бадеъ дар қаламрави адабиётшиносии тоҷик китоби «Санъати сухан»-и Туракул Зеҳнӣ ва «Такмилаи бадеи форсӣ»-и Абдунабӣ Сатторзода муҳимтарин сарчашмаҳои шинохти санъатҳои бадеӣ, аз чумла ташбеҳ доништа мешаванд. Устод Абдунабӣ Сатторзода маҷмӯи тафсир ва маънидоди донишмандони гузаштаро ҷамъбаст намуда, ташбеҳро чун санъати бадеӣ чунин маънидод кардааст: «Ташбеҳ дар луғат монанд кардан буда, дар истилоҳ иборат аст аз монанд кардани чизе ба чизе дар сифате аз сифатҳои муштарақ, ки миёни он ҳар ду вучуд дорад. Чизеро ки монанд кунанд, «мушаббах» гӯянд ва чизеро ки ба он монанд кунанд, «мушаббахун бихи» хонанд ва сифати муштарақе, ки миёни ҳар ду бошад, онро «ваҷҳи шабах» ва калимахоеро, ки далолат бар маънии ташбеҳ дошта бошад, онро «адоти ташбеҳ» номанд» [10, 316].

Дар ғазалиёти Назирии Нишопурӣ низ чун шоирони дигари адабиёти тоҷику форс ташбеҳ мавқеи намоён дорад. Шоир барои оростваву пероста баён намудани афкор ва андешаҳои хеш аз ин санъати бадеӣ бо равишҳои мухталиф ба қор гирифтааст. Аз чумла, дар байти зерин худро ба соя монанд мекунад, ки дар камини хуршед қарор дорад ва дар ҳар гӯшаи замин барои хештан маскан пайдо мекунад:

Чу соя аз ҳама сӯ дар камини хуршедам,

Ба ҳар кучо бунӣ хорест, масканест маро [4, 11].

Албатта, сарчашмаи зуҳури ин ташбеҳ ҷанбаи ирфонӣ доштани матлаб ва афкори суханвар ба шумор меравад, зеро аз рӯи дидгоҳҳои орифон инсон дар мақоми сояи офтоб, яъне Офаридгори хеш аст ва ба ҳамин хотир аст, ки дар саросари замин ӯро маконе ҳаст, чун паҳнои сайёраи замин ҳам сояе аз он офтоб бошад.

Мусаллам аст, ки ташбеҳ аз сохтори муайяне таркиб ёфтааст, ки он аз монандшавандаву монандкунанда, ваҷҳи ташбеҳ ва калимаҳои ёрирасон, ки аҳли балоғат онро адоти ташбеҳ ҳам номидаанд, иборат мебошад. Дар ғазалиёти Назирий барои ифодаи адоти ташбеҳ калимоти чу, монанди ва амсоли ин истифода мешаванд, Масалан, дар байти

зерин, ки ончо шоир худро ба магас монанд мекунад, ки дасти ҳасрат бар сар мезанад. Дар ин чо қаҳрамони лирикӣ ё худӣ гӯянда монандшаванда буда, магас монандшаванда мебошад ва чу барои ифодаи адоти ташбеҳ ба қор рафтааст:

**Ҳамарӯза дасти ҳасрат чу магас задем бар сар,
Ки саростини меҳмон ба шакар наҳишт моро [4, 6].**

Қолиби таваччуҳ аст, ки дар заминаи эҷоди чунин ташбеҳҳои шоирона Назирии Нишопурӣ кӯшиш кардааст, ки онҳоро дар таркиби ибораҳои барҷаста ва нодири шоирона, ки шеваи сохтмони онҳо бештар ҳоси сабки ҳиндӣ мебошад, ба вучуд оварад. Ин чо шоир ибораи «дасти ҳасрат бар сар задан»-ро нахуст эҷод мекунад, ки маънии афсӯсу надомат хӯрданро дорад ва ҳамин чо шоир ваҷҳи монандшавандагиро дар таркиби ҳамин ибора чой додааст, ки миёни худӣ ӯ ва магас робита эҷод намудааст. Яъне, ҳолат воситаи аслии монандшавӣ мебошад, чун инсон дасти ҳасрат бар сари худ заданро ба магас монанд мекунад, ки сари остини меҳмон ба шакар вогузор накард. Ин чо сухан дар бораи пайванди магас ва шакар меравад, ки дар набудани он магас дасти ҳасрат ба сар мезанад. Ваҷҳи монандӣ он аст, ки инсон ҳам агар аз меҳмон сухани хубе ё ширине нашунавад, ҳасрати меҳмондорӣ хоҳад хӯрд. Дар байти дигар бошад, шоир тавассути калимаи ёрирасон ё адоти ташбеҳи «монанди» ташбеҳ меофарад ва худро ба сароб монанд мекунад, ки бандбарпост:

**Монанди сароб бандбарно,
Беҳуда шудем даштпаймо [4, 4].**

Дар таснифи донишмандони гузашта ва имрӯз ташбеҳе, ки бо истифодаи адоти ташбеҳ сохта мешавад, ташбеҳи мутлақ ё сарех унвон кардаанд. Он чанд намунае, ки дар боло зикр шуд, навъе аз ҳамин гуна ташбеҳот мебошад. Ба таъбири устод Абдунаби Сатторзода ин гуна ташбеҳот «чунон аст, ки чизеро ба чизе ташбеҳ кунанд ба воситаи лафзе, ки далолат кунанд бар мушобихат, яъне бешарт ва акс ва тафзил ва ғайри он» [10, 317]. Намунаи дигаре барои ин навъ ташбеҳ зикр мешавад:

**Айши диёри ғурбат чун барқ даргузор аст,
Навон ба қайд қардан завқи ғурезноро [4, 4].**

Шодиву нишоте, ки дар сарзамини ғурбат ё диёри ғарибӣ барои инсон ҳосил мешавад, ба мисоли барқ худгузар аст. Шоир ин чо айшу шодии дар ғурбат ба инсон ҳосилшударо ба барқ монанд мекунад ва ин чо истифодаи воситаи далолаткунанда, яъне чун таъкид бар ташбеҳи мутлақ ё равшан будани он аст.

Дар байти дигар бошад, Назирӣ хастагиву ранҷурии хешро дар ҳоли аз хилват бурун омада ба парвона монанд мекунад, ки аз суҳбати шамъ дар охири шаб бурун ояд. Маълум аст, ки парвона дар поёни маҳфили шаб ҳатто ба ҳадде ранҷуру хаста мешавад, ки худро беҳабар ба оташи шамъ ҳам мезанад. Ин чо ваҷҳи аслии монанди ҳолати ошиқ, яъне худӣ қаҳрамони лирикӣ бо аҳволи парвона аст:

**Саҳаргаҳ хаставу ранҷур аз хилват бурун оям,
Чу парвона, ки аз сӯҳбат барояд охири шабх [4, 8].**

Ҳамин шеваи монандкунии ҳолат дар байти дигари шоир ба сурати эҷоди шабоҳати миёни худ ва магас ба чилва омадааст:

**Чун магас бар қанд меҷӯшему бар матлуби хеи,
Гармии савдои Юсуф наиканад бозори мо [4, 13].**

Усули дигари сохтмони ташбеҳоти равшан тавассути ҳамроҳ намудани калимаҳои адоти ташбеҳ ба ташбеҳкунанда сурат мегирад. Масалан, дар байти зерин калимаи «сайёдваш», ки чузъи яқум ташбеҳкунанда аст, бо истифодаи пасванди ваш, ки дар мақоми адоти ташбеҳ қарор дорад ва маънии монандшавиро таъкид мекунанд, дар шумори ҳамин навъи ташбеҳот қарор дорад:

***Сайёдвашон бадоми зулфат
Дарбохта сайдохонаҳоро [4, 8].***

Дар ин чо тавассути калимаи «сайёдвашон» шоир ошиқонро ба сайёдон монанд мекунад, ки дар доми зулфи маъшук сайдохонаҳои худ, яъне ҳар чӣ дар ихтиёр доранд, барои ба даст овардани зулфи ёр аз даст додаанд. Пасванди ваши ин чо ҳамчун адоти ташбеҳ ё ба таъбири Тӯракул Зеҳнӣ «ёридиҳандаи монандӣ» [2, 63] ба қор рафтааст.

Дар байти дигари Назирӣ ҳамин вазифаи адоти ташбеҳро пасванди вор, ки ифодаи монандӣ мекунад, иҷро кардааст. Ин ҳолат тавассути калимаи «Масеҳвор», яъне монанди Масеҳ ба зуҳур расидааст:

***Масеҳвор қунад сайр бар фалак рӯҳам,
Ба ин тилисми фурубастандар чӣ қор маро? [4, 14].***

Навӣи дуҷоми ташбеҳро Тӯракул Зеҳнӣ пӯшида унвон кардааст. Дар таснифоти устод Сатторзода он ҳамчун ташбеҳи киноят ном бурда мешавад. Дар ташреҳи он чунин омадааст: «Ташбеҳи киноят ва он чунон аст, ки чизеро ба чизе монанд кунанд бо киноят ва бе адоти ташбеҳ. Мисол, Рӯдакӣ гуфта: Ташбеҳи киноятро Родуёни «ташбеҳи муканно» [10, 49-50] ва Тӯракул Зеҳнӣ зери унвони «ташбеҳи пӯшида» [2, 44-51] овардааст. Дар байти зерин бо ҳамин шакли сохтмони ташбеҳ шоир худро ба хусрави назм монанд мекунад, ки нақши Ширинро бояд офарад. Дар ин маврид Хусрав ба ду маънӣ, яъне яқум ҳамон Хусрави ошиқӣ ширин ва дуҷом ба маънии подшоҳ ба қор рафтааст. Назирӣ бо тарҳи чунин навӣи ташбеҳ худро ҳам ба Хусрави Парвиз ва ҳам подшоҳи олами назм монанд мекунад, ки бояд симои Ширинро биофарад:

***Хусрави назмӣ, Назирӣ, нақши Ширин тарҳ қун,
Чарх бори мо кашад, чун ишқ бошад қори мо [4, 14].***

Ваҷҳи монандӣ, ки дар ин чо равшан зикр нашудааст, дар навбати яқум ҳунари шоирӣ ва баъдан ошиқӣ ҳам ҳаст, ки шоир зимнан бо зикри номи Ширин онро тасдиқ мекунад.

Дар байти зерин бошад, шоир худро ба чароғи тирашаб монанд мекунад, чун дар зулмат қарор дорад. Ин чо низ ташбеҳи офаридаи Назирӣ бештар сурати пӯшида дорад, ки дар ифодаи «чароғи тирашабам» чилвағар шудааст:

***Нишаста бо зуламам, бо қамар чӣ қор маро?
Чароғи тирашабам, бо саҳар чӣ қор маро? [4, 14].***

Худро дар гулшан ба ҳаво монанд қардан ва дар маҷлис сафо хондани шоир низ навъе эҷоди ташбеҳи киноӣ ё пушидаро ба намоиш мегузорад:

***Дар он гулшан ҳаво будам, ки мастӣ зод аз нарғис,
Дар он маҷлис сафо будам, ки ишқ аз ҳусн шуд пайдо [4, 3].***

Дар ду байти ғазали зерин низ ҳамин шакли эҷоди ташбеҳи пӯшида ба дар таркиби калимаҳои «парвонаем», «мурем» ба чашм мерасад. Шоир бо ин шева худро ба парвона дар сӯзу сози ишқ монанд мекунад, ки шӯълаи оташ ошӯнаи ўст ва дар идома ба мӯр мушобеҳ медонад, ки дар гузори шақар афтодааст:

***Парвонаему шӯъла бувад ошӯни мо,
Об аз шарори ашқ хурад гулситони мо.
Мӯрему дар гузори шақар уфтодаем,
Дар роҳ поймол шавад қорвони мо [4, 23].***

Навӣи дигари ташбеҳ дар адабиёти гузаштаи мо ташбеҳи тафзил аст, ки ва «он чунон аст, ки нахуст чизеро ба касе монанд кунанд ва пас баргарданд ва мушаббаҳро бар мушаббаҳунбихӣ тафзил ва тарҷеҳ диҳанд» [10, 319].

Дар байти зерин бе зикри адоати ташбеҳ Назирӣ худро зоҳиран ба шубони водии Айман монанд мекунад ва баъдан аз он ҳам афзалтар мешуморад дар нафассӯзӣ. Маълум

аст, ки нафассӯзӣ ҳолатест, ки миёни қаҳрамони лирикӣ ва шубони водии Айман монандӣ эҷод мекунад ва шоир вақте мегӯяд, ки нафассӯзтарем, нахуст воситаи монандӣ маълум мегардад. Вақте ҳолати худро, ки дар асл ба шубон монанд мекунад, фаротар аз ҳолати ӯ мешуморад, ба таъбири профессор Абдунабӣ Сатторзода ҳамон тарҷеҳ додан аз ҳолати монандшавӣ ба мушоҳида мерасад:

*Аз шубони водии Айман нафассӯзонтарем,
Мӯсӣ андар Тур мерақсад зи мусиқори мо [4, 14].*

Бино бар тафсири донишмандони илми балоғат дар навъи ташбеҳи тасвия ё муздавач чизеро ба баъзе сифатҳо ва ба чизе баробару монанд кунанд. Дар байти зерини Назирӣ тангии дида ба чашми сӯзан монанд ва ҳатто дар ҳоли монандкунӣ аз он фаротар дониста шудааст:

*Гудохт ҷисми Назирӣ зи диққати назарам,
Ки дида тангтар аз чашми сӯзанест маро [4, 11].*

Дар байти дигар бошад, ин навъи ташбеҳ дар таркиби вожаи «таҳамтанист» ба зухур расидааст, ки манзур нишон додани қудрат ва азамату бузургӣ ба шумор меравад:

*Агар ба маърака дар хун фитодаам, чӣ ачаб?
Ҳамеша разм ба чун худ таҳамтанист маро [4, 11].*

Шоир таъкид бар он медорад, ки агар дар майдони ҳарбу зарб ба хун афтадам, вучудам пур аз хун гардид, ачаб нест, чун ба тавонову паҳлавоне мисли худ барои ман бузургиву азамат ва диловарист. Шоир ин ҷо ҷанг ба паҳлавоне ба монанди худро рустамӣ ё паҳлавонию бузургтар аз он ба шумор меоварад. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки ин ҷо нахуст суҳанвар ҷанг бо худро ба сифати рустам, яъне паҳлавониву далерӣ монанд мекунад, ки асли ҳосияти ташбеҳи тавсия ё муздавач бошад.

Навъи дигари ташбеҳро ташбеҳи таркибӣ унвон кардаанд, ки он бештари маврид тавассути вожагони мураккаб эҷод мешавад. Дар байти зерин вожаи мураккаби «юсуфрух», ки дар асл ифодаи монанд кардани руҳи маъшук ба ҳусни Юсуфро дорад, дар сурати чунин навъи ташбеҳ эҷод гардидааст:

*Имшаб аз юсуфрухе чашми Назирӣ равшан аст,
Боз нуре ҳаст дар қошона Яъқуби маро [4, 10].*

Профессор Абдунабӣ Сатторзода дар ҷараёни барраси дидгоҳҳои балоғиёни муосир дар бораи ташбеҳ таъкид намудаанд, ки «Пажӯҳишгарони муосир, ба шумули Чалолуддини Ҳумой [71, 227-245], Тӯракул Зеҳнӣ [22, 42-58] ва Абдулқайюми Қавим [70, 50-95] бо назардошти сатҳи кунунии дониши навин ва бо истифода аз меъёрҳои имрӯзӣ ташбеҳро ҷадидан навъбандӣ кардаанд, аз қабилӣ ташбеҳи ҳиссӣ, ташбеҳи ҳаёлий, ташбеҳи ақлий, ташбеҳи ҳиссӣ ва ақлий, ташбеҳи ваҳмӣ, ташбеҳи муфрад ва мураккаб, ташбеҳи ҷамъ, ташбеҳи малфуф, ташбеҳи мафрук, ташбеҳи таркибӣ, ташбеҳи мучмал, ташбеҳи муфассал, ташбеҳи тамсил, ташбеҳи ғайритамсил, ташбеҳи аъло, ташбеҳи балиғ, ташбеҳи авсат, ташбеҳи адно, ташбеҳи тарҷеҳӣ ва иғроқӣ» [10, 320].

Аз ин баррасӣ равшан мешавад, ки яке аз навъҳои ташбеҳ -ташбеҳи тамсилӣ унвон шудааст ва бегумон он ба ҳамон санъати тамсил низ пайванд дорад, чун дар ҳоли масал задан шоир бо зикри вачҳи мисоловарӣ монандиҳои ашъ ё мафҳуми мавриди қорбурди хешро ба эътибор мегирад. Бар асоси нуфузи санъати тамсил дар шеъри шоирони сабки ҳиндӣ ин навъи ташбеҳро низ метавон аз ҷумлаи пурқорбурдтарин анвоъи ташбеҳ дар шеъри Назирӣ ва шоирони дигари ҳамсабки вай ном бурд. Аз ҷумла, дар байти зерин шоир пириву ҷавониро дар заминаи мисраи дуоҷиб эҷод намудани тамсил ба ҳазону навбахор монанд мекунад:

*Дар пирӣ аз ҳазор ҷавон зиндадилтарем,
Сад навбахор рашк барад бар ҳазони мо [4, 23].*

Хазони мо гуфтани шоир ҳам манзур айёми пирии ўст ва ин чо ҳам ташбеҳи пушида дида мешавад ва ҳам истиора, ки ин амр бешак хунари шоирии Назириро дар эҷоди чандин санъати бадеӣ дар таркиби як мисраъ ё ҳатто як ибора ба намоиш мегузорад.

Дар байти зерин бошад, дар мисраи дуҷум ташбеҳи тамсилро тавассути зикри адоти ташбеҳ дар мисраи якум, ки онро вожаи «чунон» иҷро намудааст, эҷод кардааст. Назирӣ хузури хешро дар рӯи роҳи дӯстону ёрон ба бадмасте ташбеҳ мекунад, ки миёни чамъи хушёрон пайдо мешавад. Дар ин чо маълум аст, ки мисраи дуҷум тамсилаи мисраи якум аст, чун шоир масал мезанад бар ҳолу ҳавои бадмаст. Аз сӯи дигар, ҳамин масал задани ӯ ба сурати дигар ташбеҳи тамсилро эҷод кардааст:

***Чу пайдо гардам аз роҳе, чунон ёрон раманд аз ман,
Ки бадмасте миёни чамъи хушёрон шавад пайдо [4, 23].***

Назирии Нишопурӣ чои дигар вақте аз дамидани субҳ сухан кардаву ба мухотаби хеш мурочиат мекунад, ки сари сабӯро бикӯшояд, барои тасвири ҳолу ҳавои мазкур дар мисраи дуҷум масал мезанад ва сафоӣ субҳро ба даҳони чашма ва сари сабӯро ба роҳи чӯ монанд мекунад:

***Ба софи субҳ нигоҳ кун, сари сабӯ бикӯшо,
Даҳони чашма кушоданд, роҳи чӯ бикӯшо [4, 26].***

Дар ин ҳол мо чилваӣ барҷастаи ташбеҳи тамсилро дар баробари як масали шоиронаи суханвар ба мушоҳида мегирем.

Дар ҷараёни сохтмони ташбеҳоти шоирона дар ашъори Назирии Нишопурӣ чун шоирони дигари эҷоди ибораҳои тозаву нодир низ ба ҳукми усули ташбеҳсозӣ чилвагар аст. Дар ин навъи ибораҳо шеваи масал задан, пӯшидагии ташбеҳ дар таркиби ибора низ мушоҳида мешавад. Таваҷҷуҳ ба таркиби ин навъ ибораҳо нуктаи муҳимро равшан месозад, ки дар меҳвари онҳо ба ҳукми асоси эҷод ҳамоно ташбеҳ қарор мегирад, чун ибораро шоир дар асоси монанд кардани ашё, ҳолат, унсури мавриди истифода бо ҷузъи дигари он ба вучуд овардааст. Масалан, дар байти зерин шоир иборани сели гиряро офаридааст. Ба мушоҳида мерасад, ки дар асл ин чо нахуст шоир гиряро ба сел монанд мекунад ва тавассути ҳамин монандкунӣ иборани шоирона меофарад:

***Ҳазор нола зи наҳру зи рӯд мешунавам,
Зи сели гиря чу қуҳсор доманест маро [4, 11].***

Маҳз, ҳамин усули монандкунӣ боис мегардад, ки чунин навъ таркибҳои шоирона ҳосил шаванд. Агар дар байти болоӣ шоир гиряашро ба сел монанд кунад, дар байти дигараш бо ҳамин усули таркибсозӣ сиришк, яъне қатраҳои ашки худро ба хӯшаҳо шабеҳ доништааст:

***Зи хӯшаҳои сиришкам лаболаб оғӯш аст,
Зи ҳосиле, ки туро нест, хирманест маро [4, 11].***

Дар мисраи дуҷуми байт бошад, вучуди ташбеҳи тамсилӣ низ мушоҳида мешавад, зеро хӯшаҳои сиришкӣ худро ба ҳосил ва ҳам хирман шабеҳ медонад, аммо ин монандкуниро тавассути масал задан ба вучуд меоварад.

Дар таркиби иборани «шаҳбози хома» дар байти дигар шоир қалами худро ба ин парандаи баланпарвоз монанд мекунад, ки тавассути он ба осмонҳо парвоз мекунад. Хомаи шоир тавассути рӯи саҳфа рехтани маҳсули хаёлотии шоир аршпарвозӣ мекунад:

***Шоҳбози хомаи мо арипарвозӣ қунад,
Мурғи ҷаннатдорост обу дона дар минқори мо [4, 14].***

Дар байти дигари шоир бошад, иборани «гулбарги баногӯши рух» бо ҳамин шеваи ташбеҳсозӣ ба вучуд омадааст ва ин чо шоир зулфи ба руҳи ёр ҳамидаро ба гулбарг монанд кардааст ва дар мисраи дуҷум бошад, бо шеваи масал задан онро боз ба гулдаста низ мушобеҳ мекунад. Иборани «зулфи расан» бошад баробари ишорати сарех ба зулфи ёр бошад, ки ба гулбарг монанд шудааст, ин чо ба ресмон низ монанд шудааст ва иборани

«зулфи расан» низ бо ҳамин шева аз эҷоди як ташбеҳи дигар ба сурати иборасозии шоирона хабар медиҳад:

*Гулбарги баногӯши руҳат буд муносиб,
Гулдаста шуду баст бар ӯ зулфи расанро [4, 25].*

Дар тафсири донишмандони балоғии гузаштаи мо барои эҷоди ташбеҳ шартҳои зарурӣ муқаррар шудааст, ки яке аз онҳо ба табири Родуёӣ «росттарин ва некӯтарин он аст, ки чун божгуна куняш, табоҳ нагардад ва нуксон напазирад ва ҳар яке аз монандакардагон ба ҷойи якдигар биистад ба сурат ва маънӣ» [7, 44].

Дар ду байти дигар аз як ғазали дигари шоир ибораҳои «сели васл», «нахли мотам», шеваи ташбеҳофаринӣ эҷод шудааст. Дар баробари ин, агарчӣ гиёҳи мо гуфтани Назирӣ истиораи вучуди худи шоирро равшан намояд, вале дар ин ҳолат низ чилва як навъ ташбеҳи пӯшида дар таркиби ибори «гиёҳи мо» ба зухур мерасад. Ин ҷо шоир вучуди худро ба гиёҳ монанд мекунад, ки аз омадани сели васл ба нумӯ майл намуд:

*Сад сели васл омаду сад кишт тоза шуд,
Ҳаргиз набуд нашевунамо дар гиёҳи мо.
Мо нахли мотамем, Назирӣ, зи мо ҳазар,
Ғамгин шавад касе ки бувад дар паноҳи мо [4, 27]*

Рашидуддини Ватвот низ дар «Ҳадоиқ -ус-сеҳр» ин матлабро тақвият бахшида таъкид доштааст, ки «Дар санъати ташбеҳ некӯтар ва писандидатар он бошад, ки агар акс карда шавад ва мушаббах ба мушаббахун биҳи монанд карда ояд, сухан дуруст ва маънӣ рост ва некӯ, чун ташбеҳи «ҳилол» ба «наъл» ва ташбеҳи «наъл» ба «ҳилол» ва ташбеҳи «зулф» ба «шаб» ва ташбеҳи «шаб» ҳам ба «зулф» некӯ бувад. Ва агар дар камоли ҳусн бад-ин дараҷа мумкин нагардад, боре бояд чунон ки мушаббах мавҷуде бошад ҳосил дар аён, мушаббахун биҳи мавҷуде бошад ҳосил дар аён. Ва албатта, некӯ ва писандида нест, он чи ҷамоате аз шуаро кардаанд ва мекунанд: чизе ташбеҳ кардан ба чизе, ки дар ҳаёлу ваҳм мавҷуд бошад, на дар аён. Чунончи ангишти афрӯхтаро ба дарёи мушқин, ки мавҷаш заррин бошад, ташбеҳ кунанд, на ҳаргиз дарёи мушқин мавҷуд аст дар аён ва на мавҷи заррин» [1, 271].

Манзур аз ин таъкид он аст, ки шоирон бояд дар эҷоди ташбеҳот ба шевае рафтор намоянд, ки дар навбати яқум ҳангоми монандкуниву монаншавӣ мутобиқати кулӣ ё ба табири онҳо ростии эҷоди ташбеҳ риоят шавад ва ҳатто дар ҳоли баръакс низ гузоштани аносири ташбеҳсоз дар маърифати он нукс ё ғалат дида нашавад. Аксари донишманди илми балоғат аз камтар риоят шудани чунин шартӣ ташбеҳофаринӣ ва нуфузи навъи ташбеҳи мураккаб ва пӯшида дар сабки ҳиндӣ сухан кардаанд. Аз ҷумла, Туракул Зехнӣ чунин менависад: «Ташбеҳоти мураккаб бештар дар осори бадеии шоироне, ки дар сабки ҳиндӣ шеърсарой мекунанд, мушоҳида мешавад. Аз ҷумла, Носиралӣ, Бедил, Файзии Ҳиндӣ, Соиб, Ғанӣ, Шавкат ва дигар шоирон буда, мактаби маҳсуси адабӣ ташкил дода буданд. Ҳатто ин сабк аз Хусрави Дехлавӣ сар шуда, ба шоирони мазкур поён ёфтааст. Дар сабки ҳиндӣ, мушқилписандӣ, таъкид, истиора ва ташбеҳҳои печ дар печи ҳаёлий ҳукмафармоӣ, ки инро шоирони соданависи лирик наменвисанд. Ҳатто Мушқикӣ дар як шеъри худ ин сабкро танқиди сахте кардааст [2, 74-75]. Адабиётшинос Абдунабӣ Сатторзода низ бо тақвияти ин назар навиштаанд: «Вале дар осори шоироне, ки аз сабки ҳиндӣ пайравӣ мекарданд, бештар ташбеҳоти ғайрисареҳ, ҳаёлий ва ваҳмӣ ба назар мерасад» [10, 322].

Агар ба ташбеҳоти офаридаи Назирии Нишопурӣ аз рӯи ин шартӣ муҳим ташбеҳофаринӣ назар афканем, ӯ бештар дар риояти маҷмӯи ин меъёрҳо иқдом намудааст. Дар аксари намунаҳои ашъори шоир ин шартӣ аслии ташбеҳофаринӣ риоят шудааст

*Ту аз насим, Назирӣ, ба шӯр меой,
Чу гул ниҳон натавон кард бӯю ранги туро [4, 26].*

Дар байти мазкур шоир сирри ниҳону зебоии зохириро ба гул монанд мекунад, ки аз чашмҳо ниҳон намонанд. Агар ташбеҳи мазкурро бар ҳоли акси он низ қабул кунем, яъне асрорро ба бӯи гул ва зебоиро ба ранги он ҳам мушобеҳ созем, мутобиқати шарти мазкури ташбеҳсозӣ ба таври барҷаста аён мегардад. Ҳатто дар ҳолате, ки баъзе аз ташбеҳоти офаридаи шоир зоҳиран душвор ва гӯё печида ба назар мерасанд, аммо тавачҷуҳи амиқ ба дарунмоияи онҳо равшан мегардад, ки шарти дурустиву ростӣ дар онҳо риоят аст:

Аз чоҳи забзабаш бадар овард мохро,

Бар моҳ ақраби сияҳаш баста рохро [4, 28].

Мисраи дуум дар асл тамсил аст ва дар ин чо моҳ ба руҳи маъшук монанд шудааст ва зулф ба каждومي сиёҳ, ки чун ба рӯи моҳ афтад, роҳи васл баста шавад. Дар ҳоли акс низ ростиву дурустии ин ташбеҳи офаридаи Назирӣ баръалост, яъне метавон мохро бар рӯи ва каждومي сиёхро ба зулфи ёр монанд намуд.

Бо зикри ин ду намуна метавон таъкид дошт, ки ҳарчанд пӯшидагиву печидагии ташбеҳот ба шоирони сабки ҳиндӣ нисбат дода мешавад, вале дар сурудаҳои Назирии Нишопурӣ таҷассуми равшан ва шарти дурустиву сарехии ташбеҳсозӣ мушоҳида мегардад. Албатта, ин бесабаб нест, чун Назирӣ дар шумори суханвароне қарор гирифтааст, ки дар сароғози зуҳури сабки ҳиндӣ қарор доранд ва дар ин айём бештари суннатҳои хоси шеъри куҳан ҷилваи равшан касб намудаанд. Баъдтар, усулҳои печидабаёнӣ ва пӯшидаэҷодӣ дар соҳтмони унсурҳои балоғати шеър нуфуз касб намуд, ки шояд ба ин сабаб каломи Назирӣ аз ин шеваи мавриди танқиди донишмандони балоғӣ орий мондааст.

Дар маҷмӯъ, аз баррасии шеваҳои ташбеҳофаринӣ ва анвоъи ташбеҳот дар ғазалиёти Назирии Нишопурӣ равшан мегардад, ки ин суханвари мумтози сабки ҳиндӣ кӯшиш кардааст, ки суннатҳои хоси ташбеҳсозии шеъри классикиро идома дода, баробари ин, бар асоси вижагиҳои хоси ҳунарии сабки ҳиндӣ тозақорихое низ аз худ ба намоиш гузоштааст. Ҳарчанд бештари донишмандони балоғӣ нақду назарҳое роҷеъ ба шеваҳои душвори ташбеҳсозии бахше аз шоирони сабки ҳиндӣ баён доштаанд, вале Назирӣ кӯшидааст, ки дар риояти шарти аслии ташбеҳсозӣ ва назокатҳои хоси он иқдом намуда, аз ин роҳ дар оростагии калом ва перостагии сухани хеш нақши муассир гузорад.

Пайнавишт:

1. *Ватвот, Рашидуддин. Сады волшебства в тонкостях поэзии [Хадюк ас-сирр фи дакаиқ аш-ши,р] / Перевод с персидского, исследование и комментарий Н.Ю. Чалисовой. - Москва, 1985.- 325 с.*
2. *Зеҳнӣ, Тӯрақул. Санъати сухан. Муҳаррир Мубашишири Акбарзод. – Душанбе: Адиб, 2007.- 400 с.*
3. *Мусулмонқулов Р. Назарияи адабиёт. – Душанбе, Маориф, 1990.- 338 с.*
4. *Нишопурӣ, Назирӣ. Девон. Тасҳеҳ ва таълиқоти Муҳаммадризо Тоҳирӣ. – Техрон: Нигоҳ, 1389.- 672 с..*
5. *Нишопурӣ, Назирӣ. Куллиёт. Чоти сангӣ. Лакҳнав, матбааи Нувалкишур. 1954. – 413 саҳ.*
6. *Нӯъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-л-аҷам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон. Тарҷумаи Сайид Муҳаммадтақи Гелонӣ/ Шиблӣ Нӯъмонӣ. – Техрон, 1368.– 564 с.– Ҷ. 1-2.*
7. *Родуёнӣ, Муҳаммад ибни Умар. Тарҷумон-ул- балоға, Бо тасҳеҳ ва эҳтиоми профессор Аҳмади Оташ ва интиқоди устод Маликушиуарро Баҳор. – Техрон, Астор 1362.-334 саҳ.*
8. *Розӣ, Шамси Қайс. Ал-мӯъҷам фӣ маоири ашъорил – Аҷам. Ба тасҳеҳи Муҳаммад бинни Абдулваҳҳоби Қазвинӣ, бо муқобала бо шаш нусхаи хаттии қадимӣ ва тасҳеҳи Мударрисии Разаӣ. – Техрон, 1338. – 723 с.*
9. *Саидджафаров О. Ш. Стиль персидско-таджикской газели в XVI- XVII вв. [на примере творчества Фигани, Назири и Саиба]: диссертация на соискание ученой степени*

доктора филологических наук, по специальности 10.01.03 – Литература стран зарубежья [таджикская литература]. - Душанбе, 2015. – 300 с.

10. Сатторзода Абдунабӣ. Баргузидаи навиштаҳо. Ҷ.1. – Душанбе: Дониш, 2021.- 593 с.
11. Сатторзода А. Такмили бадеи форсии тоҷикӣ [дар заминаи навиштаҳои пешинӣ ва имрӯзӣ]. Душанбе: Адиб, 2011. - 330 с.
12. Табрэзӣ, Шарафуддин Ҳасан, ибни Муҳаммад. Ҳақоқиқ-ул- ҳадоиқ, илми бадеъ ва саноеи шеърӣ дар забони форсии дарӣ. Ба тасҳеҳ ва бо ҳавошӣ ва ёддоштҳои Саййидмуҳаммади Козими Имом. - Техрон, 1341.-654 с.
13. Темурова, М. Таибеҳ ва истиора дар таъбирот. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: маҷаллаи илмӣ Душанбе, 2014.- № 4/3 [113]. - С. 57- 61.
14. Ҳодизода, Расул, Шукуров, Муҳаммадҷон, Абдуҷабборов, Талъат. Фарҳанги истилоҳоти адабиётшиносӣ. – Душанбе, 1966.-188 саҳ.Ҳумоӣ, Ҷалолуддин. Фунуни балоғат ва саноеи адабӣ, ҷилди якум [саноеи лафзии бадеъ ва ақсоми шеъри форсӣ], - Техрон, 1354.-337 с.
15. Ҳусайнӣ, Атоуллоҳ, Маҳмуд. Бадоеъ-ус-саноеъ. Бо сарсухан, тавзеҳот ва таҳрири Раҳим Мусулмонқулов. - Душанбе, 1974.-224 с.
16. Шарифов, Худой. Балоғат ва суҳанварӣ / Худой Шарифов. - Душанбе, 2002.- 278 с.

Reference Literature:

1. **Vatvot, Rashiduddin.** *Orchards of Magic in Subtleties of Poetry [Hadoik assihir fi dakaik ash-shi]*. Translation from Persian, research and commentaries by N.Yu.Chalisova. – Moscow, 1985. – 325 pp.
2. **Zenni, Turakul.** *The Word of Art. Muharrir Mubashshiri Akbarzod.* Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. – 400 pp.
3. **Musulmonkulov R.** *Theory of Literature.* - Dushanbe: Enlightenment, 1990. – 338 pp.
4. **Nishopuri, Nazir.** *Divan. The Trend of Mukhammadrizo Tohiri's Tenet.* - Tehran: View, 1389 hijra. – 672 pp.
5. **Nishopuri, Nazir.** *Compositions. The Edition of Nuvalkishur printing-house.* Lakhnau. 1954. – 413 pp.
6. **Numoni, Shibli.** *Poetical Adjam and the History of Poetry and Literature of Iran.* Translated by Sayid Mukhammadtaki Gheloni // Shibli Numoni – Tehran, 1368. – 564 pp. Volumes 1-2
7. **Roduyoni, Mukhammad ibn Umar.** *Complete translation. Corrections by Professor Akhmad Otash and Master-Critic Malikushshuaro Bahor.* - Tehran: Astor, 1362 hijra. – 334 pp.
8. **Rozi, Shamsi Kais.** *Al-mujam fi maoiri ashoril.* – Adjam. Corrections by Mukhammad ibn Abdulvahob Kazvini Contrasted with six Written Ancient Copies with Editor Kazvini's Corrections. – Tehran, 1338 hijra. – 723 pp.
9. **Saiddjafarov Ozod Shahvaliyevich.** *The Style of Persian-Tajik Gazel in the XVI-th – the XVII-th Centuries (the Creation of Figani, Nazari and Saib Being Paragons).* Doctoral dissertation in philology. Speciality 10.01.03. – Literature of Foreign Countries (Tajik Literature). – Dushanbe, 2015. – 300 pp.
10. **Sattorzoda Abdunabi.** *Selected Works. V.1.* - Dushanbe: Knowledge. 2021. – 593 pp.
11. **Sattorzoda A.** *Perfection of Tajik-Persia Belles Letters Language. The Written Basis of the Past and the Present.* - Dushanbe: Man-of-Letters, 2011. – 330 pp.
12. **Tabrezi, Sharafuddin Hasan, ibn Mukhammad.** *Genuine Garden, Rhetoric and Poetical Art of Persian-Dari Language.* Sayidmukhammad Kozim Imom's and his Milieu's Reminiscences in Literary Recension. – Tehran, - 1341 hijra. – 654 pp.

-
13. **Temurova M.** *Allegory and Metaphorism in Interpretan. Tidings of the Tajik National University: Scientific journal.* – Dushanbe, 2014, №4/3 [113]. – pp. 57-61.
14. **Hodizoda Rasul, Shukurov Mukhammaddjohn, Abdujabborov Talat.** *The Culture of Belles Lettres Terminology.* – Dushanbe, 1966. – 188 pp. ; *Namoi Jaloluddin. Scientific Perfection and Belles Letter. Volume 1 [Folklore as a Part of Persian Poetry].* – Tehran, 1354 hijra. – 337 pp.
15. **Khusayni, Atoullodj Makhmut.** *Perfection of Art. Preface, Interpretation, Editing by Rakhim Musulmonkulov.* – Dushanbe, 1974. – 224 pp.
16. **Sharifov Khudo.** *The Art of Eloquence // Khudo Sharifov.* – Dushanbe, 2002. – 278 pp.